

Tallián Tibor

MAGYAR KÉPEK

Fejezetek a magyar zeneélet és zeneszerzés történetéből
1940–1956

BALASSI KIADÓ · BUDAPEST
MTA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

A könyv megjelenését támogatta

OIKA

a PUB-K 111057. számú pályázat keretében

nka

Nemzeti Kulturális Alap

A borítón

Kodály Zoltán a *Psalmus Hungaricus* című művét dirigálja
az Erkel Színházban, 1957. március

© Tallián Tibor, 2014

ISBN 978-963-506-941-5

Felelős kiadó a Balassi Kiadó igazgatója
Felelős szerkesztő Gilicze Ágnes
Műszaki szerkesztő Harcsár Magda
Borítóterv Szák András
Tördelte Szele Éva

Készült a Gyomai Kner Nyomda Zrt.-ben
Felelős vezető: Fazekas Péter vezérigazgató
Telefon: 66/887-400
<http://www.gyomaikner.hu>
E-mail: knernyomda@gyomaikner.hu

TARTALOM

BEVEZETÉS	7
„SZEGÉNY MAGYARORSZÁG” MAGYAR ZENE A 2. VILÁGHÁBORÚ ALATT	
Távollét és jelenlét. Bartók Béla és Kodály Zoltán művei Magyarországon, 1940–1944	17
Kortárs magyar zene a Székesfevárosi Zenekar műsorán	28
Magyar művek ciklusai a Magyar Királyi Operaházban, 1942–1943	38
Magyar zene a Magyar Rádióban, 1940–1944	43
Viski János indulása	58
Új Magyar Zeneművek Hete, 1943	63
Ifjú zeneszerzők az 1940-es évek elején	69
Magyar zsidó zeneszerzők bemutatói, 1940–1944	75
Kadosa Pál művei, 1940–1944	81
Lajtha László munkássága, 1940–1944	87
„A bűnöknek sokasága”. Veress Sándor Augustinus-zsoltára	94
Kodály háborús kórusművei	102
„FÉLÜNK LENÉZNI A MÉLYBE” ZENEÉLET 1945–1948	
Bartók hazatérése	111
Kodály a nagyvilágban	123
Szentzene. Az egyházi zenélés újjáéledése és likvidálása	128
Zene és demokrácia	143
Kortársak a Magyar Zeneművészek Szabad Szervezetének hangversenyein	148
Politikai zenedívatok I.	156
Politikai zenedívatok II.	165
Új Szerzők, Új Művek Hete, 1947	174
Bartók-verseny, 1948	179
Bartók Fesztivál, 1948	186
Zeneszerzői pályakezdések 1945 után	194
Magyar egyházzene	200
Farkas Ferenc lírája	205
Egy cigány, egy diák. Cinka Panna, Furfangos diákok	210
Szabó Ferenc hazatérése	221

„A MŰALKOTÁSNAK MINDEN IRÁNYÍTÁSÁT KÁROSNAK TARTJUK”
POLITIKAI FORDULAT, ZENEI KÖVETKEZMÉNYEK

Moszkvai határozat, prágai kiáltvány, 1948	231
Kadosa Pál szerzői estje, 1948	236
Zeneszerzők értekezlete 1948 nyarán	241
Bartók Béla Szövetség	247
Bartók Béla és az utána következő nemzedék	258
Magyar Zeneművészek Szövetsége	264
Zenei ideológiák, ideologikus zenék	273
Avantgarde vagy realizmus: zeneszerzők a választáson	279
Első Magyar Zenei Hét. Divertimento és pentatónia	289
L'affaire Bárdos	302
Szimfonikus kezdemények I. Vincze Imre, Mihály András	316
Szimfonikus kezdemények II. Az építés szimfóniái	323
Szimfónia és történelem. Járdányi Pál: Vörösmarty-szimfónia	331
Oratórium és történelem. Sugár Rezső: Hunyadi. Hősi ének	336

„NEM ÉN KIÁLTOK, A FÖLD DÜBÖRÖG”
MAGYAR ZENE SZTÁLIN HALÁLA UTÁN

Versenyműtörténet I. Hagyományok, előzmények	347
Versenyműtörténet II. Zongoraversenyek	353
Versenyműtörténet III. Versenyművek vonósokra	360
Fafúvók felfedezése I. Versenyművek	368
Fafúvók felfedezése II. Kamarazene	375
Maros Rudolf pályakezdése	386
Szabó Ferenc triptichonja	392
Szervánszky Endre: Concerto József Attila emlékére	405
Bartók ébresztése, 1955–1956	417
Veress Sándor szimfonikus művei	427
„Ne bánts a magyart!” I. Kodály és a politika	436
„Ne bánts a magyart!” II. Kodály kórusművei 1946–1956	443
RÖVIDÍTÉSEK	459

BEVEZETÉS

Kötetünk tartalmának nagyobb része 1993 és 1996 között rádióelőadások formájában nyerte el első megfogalmazását. Onnan származik a cím is, Bartók Béla zenekari ciklusától kölcsönöztük, amelyet öt népszerű korai zongoradarabjának meghangszerelésével állított össze 1931-ben. Az előadássorozatot azzal a szándékkal kezdeményeztük a Magyar Rádióban, hogy a történelem 1989-ben bekövetkezett váratlan fordulatára válaszolva új irányból világítsunk be a magyar zene történetének egyik legérzékenyebb időszakába, az 1940 és 1956 közötti másfél évtizedbe. Azt kívántuk friss szemmel megvizsgálni, hogyan hatott a kor, hogyan hatottak a körülmények a magyar zeneszerzésre, és hogyan reagáltak a korra és körülményekre a zeneszerzők és a művek. E gondolatsor eredményének közzététele indokolja a most, évtizedek múltán megjelenő könyv közreadását is.

Ma már csak az ötvenedik életévüket elért kortársak érzik át és értik meg teljes mélységében, milyen felszabadító módon változtatta meg a *létező szocializmus* kiszűrése a korszakra vonatkozó kutatási eredmények nyilvánossá tételének feltételeit. Ahogy a dolgozatok egyikében megfogalmazzuk, ama politikai rendszer története nem volt más, mint „irtózatossá hazudás mindenütt –; ám a hatalom érdeke előírta, hogy a tévedések és ámulások folyamatos, tragikus végjátékát egészében véve mindig az összemberi történelem legnagyobb sikertörténeteként kell értékelni – hiszen e tézisen alapult a rendszer legitimitásigénye”. Nem állítjuk, hogy bizonyos óvatossággal nem lehetett már az 1980-as évek elejétől fogva tárgyilagosan írni az „ötvenes évek” zenei művelődéstörténetéről. Jelen szerző úgy érzi, hogy a Berléz Melindával közösen kiadott levéltári dokumentumkötetek, továbbá a maga cikkei, hangverseny- és operatörténeti monográfiái ma is helytálló és vállalható képet adnak e korszakról is. Hozzáfűzzük, nem magától értő-dően: az 1984-ben megjelent és lektora által „anti-marxistának” nyilvánított operamono-gráfia eredeti szövegének megjelentetéséért a kiadónak meg kellett vívnia a maga harcát – köszönet érte –, mire pedig megjelent a hangversenyéletről az 1980-as években összeállított monográfiánk, az egypártrendszer már összeomlott – nyugodjék békétlenségben. Bukása felszámolta a publikációt nehezítő politikai akadályokat; a fel- és megszabadulás tudata pedig feloldotta a negyven év során kialakult belső gátlásokat. A kötet törzsanyagának mostani kiadása a feldolgozott tárgyon túl az 1990-es éveknek ezt a sajátos zenepolitikai légkörét is feleleveníti; azt a légkört, amelyben a külső és belső cenzúra felfüggesztése nyomán az is kiderült, milyen virulensen él tovább a szocialista konszolidáció lakkozott felszíne alatt számos, sokkal régebbi korokból örökölt, mélyen begyökerezett társadalmi és eszmei ellentét. Annak idején gondosan ügyeltünk rá, hogy az eszmények és sérelmek váratlanul kiújult konfliktusában a pártatlanság álláspontjára helyezkedjünk – hogy a harmadik utat járjuk, amely a közgondolkodást oly sokáig mérgező, bipoláris hivatalos ideológia szerint nem is létezik. Állás- és nézőpontunk tárgyilagos-ságát igyekszünk megőrizni a most megjelenő írásos változatban is.